

GÓP THÊM VỀ VIỆC PHÂN CHIA CÁC BỘ MÔN XÃ HỘI HỌC CHUYÊN BIỆT VÀ HƯỚNG NGHIÊN CỨU XÃ HỘI HỌC HIỆN NAY

TS. NGUYỄN VĂN THỦ

Văn phòng Chính phủ

1. Ngành xã hội học Việt Nam tuy non trẻ, nhưng đã có sự trưởng thành nhanh chóng, đáng ghi nhận từ nhiều phương diện khác nhau, cả về nghiên cứu lý thuyết lẫn ứng dụng, cả trong nghiên cứu lẫn đào tạo đội ngũ, cả về số lượng lẫn chất lượng, cả về quy mô lẫn đi vào chiều sâu của các công trình nghiên cứu chuyên biệt. Một trong những biểu hiện đáng ghi nhận nhất là sự thâm nhập của xã hội học vào các ngành nghiên cứu khác nhau như văn hoá, kinh tế, chính trị-xã hội và nhiều lĩnh vực hoạt động xã hội khác như quản lý xã hội, phòng, chống tệ nạn xã hội, nghiên cứu về cơ cấu và phân tầng xã hội, về đời sống văn hoá tinh thần, về nhu cầu hưởng thụ nghệ thuật, về sử dụng thời gian nhàn rỗi. Sự phát triển ấy biểu hiện rõ ở tốc độ và sự thâm nhập của xã hội học vào nhiều lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội, đặc biệt là sự hiện diện của gần 40 bộ môn xã hội học chuyên biệt đã được đưa vào chương trình giảng dạy của các trường đại học tại Việt Nam.

2. Tuy vậy, sự trưởng thành nhanh chóng ấy cũng không

tránh được những lúng túng và khó khăn của bước đi ban đầu. Đã đến lúc chúng ta phải nhìn lại, xem xét và củng cố lại những gì chúng ta đã đi qua, đã làm được. Trong phạm vi bài này, tôi muốn được đề cập đến sự xác định và phân chia các bộ môn xã hội học chuyên biệt. Tôi có cảm giác số lượng các bộ môn được gọi là xã hội học chuyên biệt ở ta hơi nhiều, có những môn học chưa thật sự xác định được đối tượng riêng, cũng chưa trang bị được những khái niệm để làm công cụ lý giải, phân tích. Câu hỏi đặt ra là có thật sự cần phải có ngần ấy bộ môn khoa học xã hội học chuyên biệt hay không? Có thật sự có những bộ môn ấy hay không? Đây là câu hỏi không dễ trả lời. Sau đây trình bày một số ví dụ để làm rõ tầm quan trọng của vấn đề đặt ra.

Ví dụ 1: Vấn đề tệ nạn xã hội. Tệ nạn xã hội với tư cách là một hiện tượng xã hội nóng bỏng của xã hội ta hiện nay, hàm chứa trong nó rất nhiều vấn đề bức xúc. Đó là vấn đề tham nhũng, buôn lậu và gian lận thương mại, ma túy, mại dâm và nhiều vấn đề khác nữa. Ở đây có vấn đề của đạo đức và lối sống, có vấn đề của quản lý hành chính, có vấn đề về cơ chế và quản lý kinh tế, có vấn đề luật pháp, lại có vấn đề về tội phạm và chế độ chính sách.

Chỉ riêng vấn đề tham nhũng cũng đã vô cùng phức tạp. Có phải vì thu nhập thấp, đãi ngộ chưa thoả đáng mà sinh ra tham nhũng hay không? Có phải vì sự quản lý của chúng ta lỏng lẻo đã tạo kẽ hở, điều kiện cho tham nhũng hoành hành hay không? Có phải luật pháp của chúng ta không nghiêm, xử lý không kịp thời đã tạo tiền đề cho việc khinh nhờn phép nước hay không? Có phải tham nhũng là hậu quả tất yếu của sự xuống cấp, sự thoái hoá về phẩm chất đạo đức hay không? Làm thế nào để người ta thấy không cần phải tham nhũng, không dám tham nhũng, không thể tham nhũng và không

nên tham nhũng. Đó là vấn đề mà xã hội học không thể không quan tâm. Nhưng hiện nay chúng ta khó có thể nói hiện tượng này là thuộc lĩnh vực nghiên cứu của bộ môn xã hội học chuyên biệt nào, hay là gần gũi nhất với bộ môn nào. Có quá nhiều vấn đề liên quan, cả kinh tế lẫn luật pháp, cả đạo đức lẫn chính sách xã hội, cả quản lý xã hội. Chúng ta có Xã hội học pháp luật, Xã hội học quản lý, Xã hội học về chính sách xã hội, Xã hội học kinh tế. Vấn đề đặt ra là bộ môn Xã hội học chuyên biệt nào sẽ đi sâu nghiên cứu hiện tượng này là chính?

Ví dụ 2: Vấn đề về quản lý xã hội. Quản lý xã hội, trước hết là vấn đề ổn định xã hội, điều đó liên quan đến luật pháp của nhà nước, lại có cả vấn đề xã hội đóng góp vào quá trình xây dựng pháp luật của nhân dân, có vấn đề luật pháp đi vào cuộc sống như thế nào và sự tuân thủ, vi phạm pháp luật ra sao. Quản lý xã hội còn là động viên xã hội, là hoạch định chính sách xã hội, là tổ chức thực hiện và kiểm tra sự thực hiện chính sách xã hội. Điều đó liên quan đến phổ biến, tuyên truyền trên các phương tiện thông tin đại chúng, liên quan đến dư luận xã hội, liên quan đến tội phạm, khiếu kiện của dân, liên quan đến chính sách xã hội. Chúng ta có Xã hội học quản lý, Xã hội học về chính sách xã hội, Xã hội học về thông tin đại chúng, Xã hội học về pháp luật, Xã hội học về tội phạm. Câu hỏi đặt ra cũng tương tự như trên, bộ môn nào sẽ đi sâu nghiên cứu hiện tượng này là chính?

3. Các hiện tượng xã hội vốn đa dạng, phức tạp, nhiều chiều và chồng chéo. Việc nghiên cứu lại không thể như thế, nó cần sự tách bạch, cần cụ thể ở mức độ nhất định, nhất là nghiên cứu xã hội học. Một trong những điều kiện cơ bản để hình thành bộ môn khoa học là xác định rõ đối tượng nghiên cứu riêng của nó và xác định được một hệ thống các khái

niệm riêng cơ bản với tư cách là các công cụ để đi vào nghiên cứu. Cái đó hiện nay vẫn là một yêu cầu cấp bách đặt ra đối với việc xây dựng các bộ môn xã hội học chuyên biệt của ta. Trong lý thuyết hệ thống có một khái niệm rất cơ bản, đó là khái niệm “quan hệ” với nhiều loại khác nhau (quan hệ tương đương, quan hệ thứ tự, quan hệ kéo theo...) mỗi loại có những đặc trưng riêng của chúng. Những mối quan hệ tương đương sẽ tự động phân hoạch các hệ thống thành những bộ phận rời rạc và đó là cơ sở để hình thành các lĩnh vực nghiên cứu khác nhau.

Tuy nhiên, cùng là những bộ phận cấu thành của một hệ thống những bộ phận ấy có quan hệ biện chứng với nhau, tương tác với nhau, bổ sung cho nhau. Để có thể phân hoạch các lĩnh vực nghiên cứu chuyên biệt trong xã hội học, chúng ta cần xác định một hệ thống các tiêu chí cơ bản. Với những tiêu chí ấy, chúng ta sẽ làm rõ được, trong tập hợp các bộ môn xã hội học chuyên biệt hiện nay, đâu là bộ môn khoa học cần đưa vào chương trình đào tạo, đâu chỉ là các chuyên đề ứng dụng vào một quá trình riêng biệt, một lĩnh vực hoạt động của xã hội hay tình huống cụ thể có thể xảy ra; đâu là những nhiệm vụ của các công trình nghiên cứu xã hội học, đâu chỉ là những ví dụ thực tế để thực hành phương pháp. Điều hiển nhiên, nếu chúng ta ứng dụng xã hội học để nghiên cứu về nhà ở, về cấp thoát nước, về xây dựng trung tâm dịch vụ xã hội hay nhu cầu sử dụng xà phòng OMO thì cũng không vì thế mà có bộ môn Xã hội học về nhà ở, Xã hội học về cấp thoát nước hay Xã hội học về OMO. Xã hội học ứng dụng vào các hoạt động xã hội thì vô cùng phong phú nhưng việc hình thành một bộ môn xã hội học chuyên biệt thì phức tạp hơn nhiều.

Việc phân hoạch rõ các bộ môn xã hội học chuyên biệt vừa

làm dễ cho khâu thiết kế và tổ chức các chương trình đào tạo, vừa tạo cơ hội tập trung trí tuệ của các nhà nghiên cứu, giảng dạy vào những lĩnh vực chuyên sâu và do đó tránh được sự lãng phí. Đây sẽ là một đề tài lý thú, sau này có điều kiện, đề nghị được bàn sâu thêm.

4. Ngoài ra, cũng trong phạm vi chủ đề của hội thảo này, tôi xin góp thêm một ý kiến vào việc định hướng nghiên cứu xã hội học hiện nay. Theo tôi, xã hội học cần tham gia tích cực vào việc hoàn thiện các thiết chế quản lý xã hội, đặc biệt là xây dựng Nhà nước pháp quyền Việt Nam, cả bộ máy, cơ chế quản lý xã hội, cơ chế hoạch định chính sách và tổ chức hoạt động; cần tham gia tích cực vào việc phát triển con người Việt Nam hiện nay, trong đó quan trọng là xây dựng một cơ chế để mỗi cá nhân có những cơ hội tốt phát huy năng lực tiềm ẩn của mình. Làm rõ thực trạng của các hiện tượng xã hội đã là một thành công nhưng sẽ là tốt hơn nếu chúng ta tham gia được vào quá trình xây dựng và hoàn thiện các quy chế, quy trình và phương thức trong thực hành xã hội. Ví dụ, trong quản lý xã hội hiện nay vấn đề quản lý (management) và vấn đề thực hiện (operation) ngày càng có xu hướng tách rời nhau. Ví dụ điển hình về xu hướng này là trong lĩnh vực kinh tế, đó là sự phân biệt giữa quản lý của Nhà nước về kinh tế và sự thực hiện các nhiệm vụ sản xuất, kinh doanh của các doanh nghiệp. Trong quản lý hành chính nhà nước cũng đang có xu hướng như vậy. Nghiên cứu các phương thức hoạt động trong quản lý xã hội, đặc biệt trong kinh tế và hành chính là những vấn đề bức xúc của xã hội Việt Nam hiện nay rất cần sự quan tâm và đi sâu nghiên cứu, ứng dụng.

5. Với một khoảng thời gian không dài, xã hội học Việt Nam đã có những thành tựu như hiện nay là điều đáng

mừng, đáng trân trọng. Với đà này, với tinh thần học tập tinh hoa, kinh nghiệm của thế giới và mạnh dạn đi sâu vào đời sống xã hội, chúng ta có quyền hy vọng về một sự phát triển mạnh mẽ hơn, với những kết quả rực rỡ hơn của xã hội học Việt Nam trong tương lai.